

MUHYÎ VE HAKÎKAT-İ MUHAMMEDİYYE KASİDELERİ

İdris KADIOĞLU¹

Özet

Bu çalışmada 16. yüzyıl mutasavvıf şâirlerden Muhyî ve eserleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde Muhyî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra Şeyh Bâyezîd-i Rûmî tanıtılmış ve Bâyezîd'in Muhyî üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde şâirin Cihân-nümâ ve Temsîl-i Şecer adlı eserlerinde çizdiği dâirelerin şekil ve içerikleri incelenmiştir. İkinci bölümde Hakikat-i Muhammediyye ve Nûr-ı Muhammedî meselesi âlimlerin bakış açısıyla ele alınmış, üçüncü bölümde de Muhyî'nin bu konudaki yorumlarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde Muhyî'nin "Hakikat-i Muhammediyye" konulu şiirleri şekil ve içerik yönünden incelenmiş, şairin çizdiği marifet dâirelerinden "Cihân-nümâ" dâiresini şerh ve izah eden üç şiirin karşılaştırmalı metni sunularak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Muhyî, tasavvuf, Cihân-nümâ, Temsîl-i Şecer, Hakikat-i Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî.

MUHYÎ AND HIS "HAKÎKAT-İ MUHAMMEDİYYE" EULOGIES

Abstract

In this study, one of the sufi poets, Muhyî and his works are dwelled on. In the introduction part of the study, some information is given on the life of Muhyî and his works is revealed. Following that, Şeyh Bayezid Rûmî is introduced and Bayezid's influences on Muhyî is emphasised. In the first for, the structure and context of the circles drawn by the poet in his works Cihân-nümâ and Temsîl-i Şecer. In the second part, "Hakikat-i Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî" subjects are analyzed with different wises' point of views, in the third part, reviews of Muhyî are included. In the fourth part, Muhyî's poems with subject of "Hakikat-i Muhammediyye" are analysed according to their structure and context. The study is completed by submitting compartive text of three poems which expounds and explains circle of Cihân-nümâ.

Keywords: Muhyî, tasavvuf, Cihân-nümâ, Temsîl-i Şecer, Hakikat-i Muhammediyye, Nûr-ı Muhammedî.

¹ Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ikadoglu@gmail.com.

Giriş

Muhyî Kimdir?

16.yy mutasavvîf şâirlerinden olup doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. 946/1539'da yazdığı *Devâ'irü'l-Ma'ârif* adlı eserinden anlaşıldığı kadarıyla vefatı 1539'dan sonradır. Muhyî hakkında derli toplu bilgi sadece *Ahdî Tezkiresi*'ndedir. Ahdî'ye göre; Muhyî Çelebi Edirnelidir. Acem Fethioğlu olarak bilinir. Hayatını ilme adanmış, bu yolda gece gündüz çalışmış, hatta dünya arzularını bir tarafa bırakıp ebedî hayatı kazanmak için yardan ve akrandan geçerek tasavvuf vadisinde tecrîde girmiştir. Uzun yıllar Mekke ve Medine'de yaşadıkdan sonra Şeyh İbrahim (ö.1534)² hazretlerine intisap etmiş, "rind ü lâubâlî", "âşık-ı şûrîde-hâl" ve "reh-rev-i âşüfte-me'âl" bir kişi olarak tanınmıştır. Rind ve derviş-meşrep yaşayışıyla tam bir âşıktır. Hatta dostları onu divanelikle itham etmişlerdir. Hakkında; "dîvâne-râ kalem-nist" yani "Dîvâneye sorumluluk yoktur, ona kalemlerle bir şey yazılmaz." denildiği rivayet edilmektedir. Muhyî başarılı bir şair ve yazar olup nazım nesir karışık dînî, tasavvufî, didaktik eserler yazmıştır. Eserlerini, sadece insanları bilinçlendirmek ve eğitmek için kaleme almıştır. Temsil-i Şecer adlı eserin başında, Ahdî-i Bagdâdî Tezkiresi kaynak gösterilerek Abdülbâkî Gölpınarlı tarafından yazılan Muhyî biyografisi:

"Muhyî Çelebi, Edirnevî'dür. 'Acem Fethîoğlu demekle meşhûr ve fûnûn-ı ğarâyib ü 'acâyible efvâhda mezkûr 'ilm-i ma'kûle rûz u şeb mûmâreset gösterüp dânişmend-i hûşmend ve her 'ilmden fâ'idemend ve ol tarîkden sûdmend-i ercmend olmak üzere iken dünyâ vü mâ-fihâ ârzûsın bi'l-küllîye göñülden çıkarup hayât-ı ebedî ve devlet-i sermedî iştiyâkı ile yârândan ve akrândan geçüp tecrîd vâdîsinde tâk olup Ka'be-i şerîfe ve Harem-i ravza-i laîfe revâne ve envâr-ı şem'î ilâhîye cân atup pervâne olmuş. Nice müddet ol 'azîm mekânlarda âşiyân tutup âhir murğ-ı rûh-ı hü mâ-pervâzî âsitân-ı Hazret-i Şeyh İbrâhîm kuddise sirruhû şehbâzvâr nüzûl kılmış. Ol vech ile şâhib-jende ve dervîş-i dil-i zinde olup taşfiye-i bâtin itmiş kayd-ı bedenden hâlâs bulup hâlâyık içre maqbûl olmuş ve hadd-i zâtında rind ü lâ'ubâlî 'âşık-ı şûrîde-hâl ve reh-rev-i âşüfte-me'âl olmağın yârân-ı bî-ğam içre dîvâneliğla müttehem ve "dîvâne-râ kalem-nist"³ diyü rakam itmişler. Ol merd-i zebân-âver ü sühan-perver zihni müdriki şî're mâ'il ve tab'î nâzûki nazmuñ aksâmında kâmil geçinür. Eş'âr-ı muvâhhidânesi bî-hadd ve güftâr-ı şâ'irânesi lâ yu'addur. Nazm u nesir ile te'lîfât-ı rindânesi çok ve taşnîfâtınuñ hiç birinde bahâne yok. Cümle-i ebyâtından hemân bu ma'tla'ı ki bir mısra'ı tazmîndür mağlaşına münâsib olmağla sebt olundu. Beyt: Muhyî'yâ mâ şod îm zinde be mey / Ve mine'l-mâ'i külle şey'in hayy"⁴ (MTŞ 2a; krş. Solmaz 2009: 277)

Ahdî ve ondan naklen Gölpınarlı'nın kaleme aldığı hal tercemesine göre Muhyî Edirnelidir. Mutasavvîf bir şâirdir. Hayatının büyük bir bölümünü Hicaz'da geçirmiştir. Hacdândan döndükten sonra şeyh İbrahim'e intisap etmiştir. İlhamını Kur'an'dan, feyzini şeyhinden alarak tasavvuf konulu manzum mensur eserler kaleme almıştır.

² Muhyî'nin intisap ettiği şeyhin, Ahdî Tezkiresi'nde adı geçen İbrahim Gülşenî olmayıp, Bâyezid-i Rûmî olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada Muhyî'nin şeyhi hakkında geniş bilgi verilmektedir.

³ "Divâneye sorumluluk yoktur, kalemlerle bir şey yazılmaz ona" anlamına gelebilecek Farsça söz.

⁴ Ey Muhyî biz şarapla hayat bulduk. "Her şey sudan hayat bulur." "Ve ce'alnâ mine'l-mâ'i külle şey'in hayy" (Kur'an, Enbiya 21 / 30) ayeti iktibas edilmiştir.

Eserlerinden Muhyî'nin hayatına bakacak olursak, Edirneli olduğuna dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Ancak, şeyhi Bâyezîd Rumi'nin Edirne'ye geldiği ve orada yerleştiği bilinmektedir. Dolayısıyla Muhyî'nin Edirneli olması kuvvetle muhtemeldir. Hac farızasını yerine getirdiğine dair malumat şiiirlerine yansımıştır. Şiiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla hacdan dökdükten sonra intisap ettiği mutasavvıf şâir İbrahim Gülşenî değil Bâyezîd Halife olarak bilinen ve aşağıda hakkında bilgi verilecek olan Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'dir. Ahdî Tezkiresinde geçen ve ondan naklen Gölpinarlı'nın bahsettiği Şeyh İbrahim Gülşenî⁵ Muhyî'nin eserlerinde geçmez.

Muhyî'nin Eserleri

Muhyî'nin tasavvufî konularda kaleme aldığı ve aynı muhtevayı işlediği nazım nesir karışık üç eseri vardır: *Devâ'irü'l-Ma'ârif*⁶, *Temsîl-i Şecer*⁷ ve *Cihân-nümâ*⁸. Yazılış tarihiyle ilgili tek bilgi *Devâ'irü'l-Ma'ârif* adlı risalededir. Bu risâlenin başında "kaşîde der-beyân-ı ism u târîh-i risâle" (MDM 104a) başlıklı bir şiiirde eserin adı, şâiri ve yazılış tarihi bilgisi mevcuttur. "*Devâ'irü'l-Ma'ârif* dindi pes ad / Hâk'uñ ilhâmı eşkâl itdüm îcâd" beytinden eserin adının "*Devâ'irü'l-Ma'ârif*" olduğu; "Cemâle mazhar ol **Muhyî** celâli / Seni şayd itmeye fikr eyle şayyâd" mahlas beytinden şâirin Muhyî olduğu anlaşılmaktadır.

"Risâleyçün ki ilhâm oldı Hâk'dan

Didüm târîh zevkum eyledüm yâd" (MDM, 105b)

Tarih beytindeki "**zevkum eyledüm yâd**" ibaresi, eserin 946/1539 tarihinde yazıldığını göstermektedir. Muhyî'nin bu tarihte yazdığı *Devairü'l-Ma'arif* adlı tasavvuf risalesini ekleme ve çıkarmalar yaparak aynı muhtevayla geliştirmek suretiyle "*Temsîl-i Şecer*" ve "*Cihân-nümâ*" adlı risalelerle tekml ettiği anlaşılmaktadır. Bu eserlerin bir eserin farklı nüshaları mı, yoksa farklı eserler mi olduğu metinler arası okuma ve karşılaştırmalar tamamlandıktan sonra ortaya çıkacaktır. Cihân-nümâ'yı beyan eden "Hakikat-i Muhammediyye" kasidesi her üç eserde de vardır. Bu çalışmada metnini yayımladığımız "*Kaşîde der-Beyân-ı Nûr-ı Muhammedî*" başlıklı şiiir şâirin *Cihân-nümâ* adlı eserinde yoktur. Manzume, *Temsîl-i Şecer*'de 57 beyit, "*Kaşîde-i nûr-ı Nübüvvet*" başlığıyla

⁵ Gölpinarlı 1961 senesinde, *Temsîl-i Şecer*'in başındaki mezkûr Muhyî biyografisinin hemen altına, aşağıdaki açıklamayı yazmıştır: "*Temsîl-i Şecer*'de yalnız Bâyezîd-i Rûmî'den birçok yerde bahs itdigine ve hem bu kitabda hem *Devâ'irü'l-Ma'ârif*'de İbrahim Gülşenî'den bahs itmediğine göre kitabın sâhibi bu Muhyî olamaz." (MTŞ, 2a)

⁶ Kısaltması: MDM. Yazma nüshaları vardır. Bu çalışmada eserin "Milli Kütüphane A-1724 ve A-3365" nüshalarından istifade edildi. Baş: "Ve't-tâbi'ne bi-mutâba'atî'l-îrfân lafz-ı durer-bârlarından îââr ve lu'f-ı gevher-nişârlarından âşâr "men 'arefe nefsehû fe-ka'd 'arefe rabbehû" hadîsi ki şâdir olup..." Son: "Müretteb olup erkân hep şehâne / Merâtibce bulup nefis i'tibâr"

⁷ Kısaltması: MTŞ. Eserin bilinen tek nüshası Konya Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpinarlı Kütüphanesi No: 22'de kayıtlı nüshadır. Baş: "Bismî'llâhî'r-rahmânî'r-rahîm El-ğamdü'llâhî'llezî ce'ale'l-insâne'l-kâmile mu'allime'l-meleke ve edâre subhânehû ve te'âlâ teşriften ve tenvîhen bi-enfâsihî'l-feleki" Son: "Pes ulular yürüyüşü bir dağı dirseñ heman şol dâ'ire içinde ne ise anuñla 'amel idüp a'mâl-i hüsne yazdurmağa sa'y eylemek gereksin ki mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at üzre olasin, temmet."

⁸ Kısaltması: MCN. Baş: "Bismî'llâhî'r-rahmânî'r-rahîm el-ğamdü lillâhî'llezî ħalaqa's-semâvâti ve'l-erça ve ce'ale'z-zulumâti ve'n-nûr, Ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidinâ Muhammedin nebiyyihî ve ħabîbihî ilâ nefhi's-şûr." Son: "olurlar yürüyüşü ben dağı dirsın hemân ş'ol dâ'ire içine neyse 'amel idüp rızâ-yı Hâk üzere olmak gereksin ki ehl-i sünnet cemâ'at mezhebi üzere olabilesin vallâhu a'lem." Eser üzerinde Cüveyriye İltuş tarafından "Muhyî ve Cihân-nümâ'sı (İnceleme-Metin)" başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İltuş, tezinde Ahdî Tezkiresi'ndeki Muhyî biyografisine yer vermez ve "Muhyî'nin bilinen tek eseri Cihân-nümâdır (İltuş 2010 : 21)" der.

Devâ'irü'l-Ma'ârif'de 19 beyit olup içerik aynı, ancak kelime haznesi farklıdır. *Devâ'irü'l-Ma'ârif* ve *Cihân-nümâ*'daki "Tevhid" şiiri *Temsîl-i Şecer*'de yoktur. Eserlerdeki benzerlik ve farklılıklar Muhyî'nin üç eseri üzerinde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar tamamlandığında net olarak ortaya çıkacaktır.

Şâirin diğer eserlerinde yazılış tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Ayrıca *Temsîl-i Şecer*'deki kenar yazılarında⁹ şâirin *Devâ'irü'l-Ma'ârif* eserine göndermeler yapılmıştır.

Muhyî, tasavvufî eserleri yazarken başta Bâyezid Halife¹⁰ olmak üzere birçok mutasavvıftan etkilenmiş, Hallâc-ı Mansûr, Muhyîddîn ibni Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyük mutasavvıfların görüşlerinden ilham alarak eserlerini yazmıştır. Kendisi de âlim ve şâir olan Bâyezîd Halife'den feyz aldığını her fırsatta îmâ eden Muhyî, Bâyezîd'in hem şeyhi hem de hocası olduğunu manzumelerinde açıkçadile getirmiştir:

Bu vücûdum şehrine defn itdi kendüm kendümi
Pes yitürdüm bulmadum kendümde kendüm kendümi
Bâyezîd-i Rûmî'nüñ ħum-ħânesinden bir ħadeħ
Nüş idüp buldum o dem kendümde kendüm kendümi (MTŞ, 3b)

Bâyezîd-i Rûmî ref' itdi ħicâbın bendenüñ
Muhyî'yem irdüm ħayât-ı aşla yokdur infişâl (MTŞ, 7a)

Muhyî'ye vahdet meyinden içirüpdür Bâyezîd
Ol sebebden ħalbine vârid olupdur vâridât (MTŞ, 16b)
Bâyezîd'e irişüp Muhyî ki esrâr-ı ħaħ'ı
Bâb-ı aşħı oħuduñ ders ulu üztâza gelüp (MTŞ, 22b)

⁹ Kenar yazılarının A. Gölpınarlı tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Gölpınarlı, eserin değişik sayfalarına notlar düşmüş ve içinde kendi adının yazılı olduğu mührünü basmıştır.

¹⁰ Bayezid Halife (ö. 922/1516'dan sonra): "Mutasavvıf şâir. Babasının adı Abdullah'tır. Doğum tarihi belli değildir. Bâyezîd-i Rûmî ve Derviş Bayezid diye de bilinir. Çelebi Halife adıyla meşhur olan mürşidi Cemâl-i Halvetî'nin işareti üzerine Edirne'ye gelip yerleşti. Kendisi için Kıyık Mezarlığı yanında bir tekke yaptırıldı. Tekkeye gelir getirmesi için bir de köy vakfedildi. Vefatına kadar Edirne'de yaşadı ve tekkesinin civarına defnedildi. Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda değişik rakamlar verilmekle birlikte kendisi *Sırr-ı Cânân* adlı eserini 1516'da yazdığını ifade ettiğine göre bu tarihten sonra vefat etmiş olmalıdır. Bayezid, zühed, takvâ ve irfanî ile tanındığından mertebesinin Bâyezîd-i Bistâmî'ye (ö. 234/848) yakın olduğunu belirtmek için kendisine Bâyezîd-i Sâni de denilir. Câmî'den çevirdiği, "Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledi/Çeşm-i âşiktan dönüp anı temâşâ eyledi" beyti Türk tasavvuf edebiyatının en tanınmış mısralarındandır. Muhyî adlı bir müridinin telif ettiği *Dâire-i Cihân-nümâ* (İÜ Ktp., TY, nr. 1533) adlı eserde Bayezid Halife hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Eserleri. 1. *Sırr-ı Cânân*. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'ine yazdığı şerhin manzum hâşiyesi olan bu eseri bir dostunun Türkçe bir eser yazmasını teklif etmesi üzerine kaleme almıştır. Şiir tekniği, vezin ve kafiye açısından aksayan yönleri bulunmasına rağmen tasavvuf tarihi bakımından önemli bir eser olan *Sırr-ı Cânân* 5500'ü* aşkın beyitten meydana gelmiştir. Eserin yazma bir nüshası Millet Kütüphanesi'ndedir (Ali Emîrî, *Manzum*, nr. 937). 2. *Secencelü'l-ervâh*. Fâtîha süresinin tefsiri olan eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (*Hâlet Efendi ilâvesi*, nr. 3/1, vr. 3b-39^a). Kaynaklarda zikredilen *Beyânü'l-esrâr*, *Hâşiyetü Envârî't-tenzîl*, *Hâşiyetü alâ Fusûsü'l-hikem*, *Risâletü'l-vücûd*, *Şerhu'n-nüsûs*, *Tûru Sînâ*, *Şerhu'l-Fusûs*, *Şerhu'l-Mesnevî* adlı Arapça eserleri günümüze ulaşmamıştır." (Türer 1992: 242)

* *Sırr-ı Canan* üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan Asuman Meyveci, Eserin 5101 beyit olduğunu belirtir. (Meyveci 1998)

Silelden nokta-i ğaynuñ gözinden Bâyezîd el-ħak
Ebed ħayy olup ey Muhyî ħayâta irüp ölmezsın (MTŞ, 27a)

Muhyî'ye içürdi vahdet şerbetinden Bâyezîd
İçirür vuşlat şarâbından dem-â-dem kendüsi (MTŞ, 27b)

Alup feyzini Muhyî Bâyezîd'üñ
Göñül levhinde mahfûzı çizersin (MTŞ, 42a)

1. MUHYÎ'NİN ESERLERİNDE DÂİRE ve FASILLAR

Muhyî, *Temsil-i Şecer'*de tasavvufî konulu on dâire çizmiş, bu dâirelerden hareketle şerhler ve izahlar yapmıştır. Yazar, bu on dâireye bina ederek oluşturduğu konuları *Cihân-nümâ'*da daha sistematik hale getirmiş, yedi fasıl olarak tasnif ettiği konuları muhtasar izah etmiştir. *Devâ'irü'l-Ma'ârif* adlı eserin incelediğimiz nüshalarında daireler çizilmemiştir. *Temsil-i Şecer'*deki on dâire, varak numarasına göre sırasıyla şunlardır:

DÂ'İRE-İ EMR-İ KÜN (10a),

DÂ'İRE-İ CİHÂN-NÜMÂ (11b),

DÂ'İRE-İ LÂ TA'AYYÜN (13a),

DÂ'İRE-İ HAZERÂT-I HAMS (13b),

DÂ'İRE-İ ARŞ (16a),

DÂ'İRE-İ UŞÛL-İ 'ÂLEM (17a),

DÂ'İRE-İ VÜCÛD-İ İNSÂN (31b),

DÂ'İRE-İ RÛH (34a),

DÂ'İRE- KALBDÜR Kİ MERÂTİB-İ HAMS ÜZRE ZİKR OLUNUR (42b),

DÂ'İRE-İ KALBDÜR Kİ YEDİ ETVÂR ÜZRE ZİKR OLUNUR (43a).

Şair, *Cihân-nümâ'*da “cihân-nümâ, vücut, rûh, kalp, nefis, zikir, mezhep” dâireleri çizmiş ve konuları sistematik olarak izah etmiştir. Eser üzerinde yüksek lisans tezi hazırlayan İltuş, eserdeki daire ve fasıllarla ilgili tespitlerini şöyle özetler: “*Muhyî, Cihân-nümâ'da yedi fasıl üzere yedi dâire beyan etmiştir. Bunlar sırasıyla cihânnümâ, vücut, rûh, kalp, nefis, zikir, mezhep dâiresidir. Fasl-ı Evvel Dâire-i Cihânnümâ: Bu fasılda Lâ ta'ayyün, Ta'ayyün-i evvel, Ta'ayyün-i sâni hakkında bilgi verilmiş ve bu dâireler açıklanmıştır. Fasl-ı Sâni Vücûd Dâiresi: Bu bölümde vücûd kavramı açıklanmıştır. Fasl-ı Sâlis Rûh Dâiresi: Bu dâire rûha aittir. Fasl-ı Râbi Kalb Dâiresi: Kalb hakkında bilgi verilmiş, kalbin nûr-ı muhabbetten nâsi olduğu, kalpten murâdın kalb-i hakikî olup kalbin Hakk'ın manzârgâhi olduğu ifade edilmiştir. Fasl-ı Hâmis Nefis Dâiresi: Bu fasılda nefis ve nefsin türlerinden*

bahsedilmiştir. Fasl-ı Sâdis Zikir Dâiresi: Bu faslında zikir konusundan bahsedilmiştir. Fasl-ı Sâbî Mezheb Dâiresi: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi üzere olmak gerektiği belirtildikten sonra, hılâf-ı mezheplerden bahsedilmiştir. Bu mezheblere örnek olarak Cebriye, Kaderiyye verilmiştir. Ayrıca Mutezile mezhebi de dâhil olmak üzere bu mezheplerin ubûdiyyet ve risâlet ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.” (İltuş 2010: 164-165)

2.HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE VE NÛR-İ MUHAMMEDÎ*

Dînî-tasavvufî eserlerde Hz. Peygamber'in manevî şahsiyetini ifade etmek için kullanılan bir terim olan Nûr-ı Muhammedî, bazen de hakikat-i Muhammediyye şeklinde ifade edilmektedir. Bu iki terim de Hz. Muhammed'in her şeyden önce yaratıldığını, kâinatın da ondan yaratıldığını ve dolayısıyla Hz. Muhammed'in bütün faziletlerin kaynağı olduğunu ifade etmek üzere kullanılır.

“Vücûd-ı mutlak”ın taayyün ettiği ilk mertebeye Hakikat-i Muhammediyye (taayyün-i evvel) adı verilir. Hakikat-i Muhammediyye, vücud-ı mutlakın ahadiyyetini vahidiyyete dönüştürmek suretiyle taayyüne başlamasıdır. Vücûd-ı mutlak açısından bakıldığında bu mertebeye var oluşun başlangıcıdır. Mevcudat açısından bakıldığında ise gerçek yaratma (halk) fiili, vücûd-ı mutlakın Hakikat-i Muhammediyye mertebesine tenezzülünden sonra olmuş ve her şey ondan yaratılmıştır. Bu durumda Hakikat-i Muhammediyye zât-ı mutlakın “lâ taayyün” mertebesinden, yani kendi zatındaki istiğrak halinden kendindeki özellikleri bilme mertebesine tenezzülünü ifade eder. Vücûd-ı mutlakın kendisindeki isim ve sıfatları mücmelen bildiği bu mertebede isim ve sıfatlar zatının aynı olduğundan bu ilim kendi zatına olan ilimden ibarettir. Hakikat-i Muhammediyye mertebesinin üzerinde “lâ taayyün” (ahadiyyet) mertebesinden başka hiçbir şey yoktur. “Lâ taayyün”ün taayyün suretiyle zuhûr ettiği ilk tenezzül mertebesi olan bu mertebeye “lâ taayyün”ün zâhiri, “la taayyün” ise Hakikat-i Muhammediyye'nin bâtınıdır. Dolayısıyla “lâ taayyün” ve Hakikat-i Muhammediyye aynı hakikatın ön ve arka yüzleri olmaktadır.

Nûr-ı Muhammedî kavramının neyi ifade ettiği şu şekilde özetlenebilir: Hz. Peygamber'in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismanî hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Bu görüşe göre, Allah'tan başka hiçbir şey yok iken ilk defa Hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halkedilmiştir. Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Bu husus, mutasavvıfların eserlerinde çok sık kullanılan ve kutsî hadîs olarak da rivayet edilen “Sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım” cümlesiyle ifade edilir. Nûr-ı Muhammedî zuhur ettikten sonra her şey ondan ve onun için yaratılmıştır. Resûl-i Ekrem'in rûhu ve nûru bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğundan, Peygamber, insanlığın manevî babasıdır. Hz. Âdem insanların maddeten babası (ebü'l-beşer), Hz. Peygamber ruhların babasıdır (ebü'l-ervâh). “Allah ilk defa benim nurumu yarattı”; “Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim”

* Konuyla ilgili Mehmet Demirci “Nûr-ı Muhammedî” başlıklı bir makale (1983:239-257) ve “Hakikat-i Muhammediyye” konulu bir ansiklopedi maddesi (DİA, C.15, 1997: 179-180) kaleme almıştır. Açık ve Kaçar ise “Sultan I. Ahmed'e Sunulan Nur-ı Muhammedî Konulu Bir Eser: Nûr-Nâme” (2013: 1741-1780) başlıklı makalesinde Demirci'nin çalışmalarına atıfta bulunarak konuyla ilgili özet bilgi sunmuştur. Biz de bu bölümde, adı geçen çalışmalarda Nûr-ı Muhammedî inancıyla ilgili verilen bilgileri aktararak metin içi kaynakları tekrar vermeyeceğiz. Ayrıca Selçuk Eraydın (1989) ve Zülfü Güler (2006) bu konuyu da içine alan birer makale kaleme almışlardır. Geniş bilgi için adı geçen çalışmalara bakılabilir.

mealindeki hadislerle de bu hususa işaret edilmiştir. Hz. Âdem’de tecellî edip daha sonra öbür peygamberlere intikal eden, Hz. Muhammed beden olarak dünyaya gelince ona intikal edip onda karar kılan nûr, vefatından sonra da devam etmekte ve kâinat varlığını sürdürülebilmektedir. Bu nûr ölümsüz ve ebedî olduğundan mutasavvıflar Hz. Peygamber için “öldü” ifadesini kullanmazlar.

İbnü'l-Arabî, hakikat-i Muhammediyye’yi vücûd-ı mutlakın yaratılış sahasındaki ilk ve en mükemmel mazharı olarak görür. Onun her isminin bir mazharı vardır. En kapsamlı isim olan ve bundan dolayı İsm-i a’zam denilen Allah isminin mazharı Hakikat-i Muhammediyye’dir. Vücûd-ı mutlak en yüksek seviyede ve bu mazharda tecellî ettiğinden ona “insân-ı kâmil” de denir. Çünkü insân-ı kâmil varlığın bütün hakikatlerini kendinde toplar ve bu özelliğiyle Allah isminin mazharıdır. Bilgi ve ilham bakımından ele alınınca hakikat-i Muhammediyye bütün peygamberlerin ve velîlerin ledünnî ve bâtinî bilgileri aldıkları kaynaktır. Aynı zamanda bu hakikat, Hakk’tan gelen feyzin halka ulaşmasında aracı olur.

Bediüzzaman ve Nûr-ı Muhammedî

Osmanlı döneminde hem siyer ve mevlid türü eserlerde hem kısâs-ı enbiyâ türü eserlerde hem de tasavvufî muhtevalı eserlerde Hazret-i Peygamber’in doğumundan vefatına kadar bütün hayatı ve mucizeleri; manevî şahsiyeti; nûrunun herşeyden önce yaratılması ve bütün peygamberlerden üstün olması üzerinde durulmaktadır. Cumhuriyet döneminde ise Bediüzzaman Said Nursî (ö.1960), Risale-i Nûr Külliyyatı’nın muhtelif yerlerinde genelde “Nübüvvet” özelde “Nûr-ı Muhammedî” meselesini geniş bir perspektiften değerlendirmekte ve yirminci asrın idrakine yeniden sunmaktadır. Nursî’ye göre “Hakikat-ı Muhammediyye”, âlemin hem yaratılış sebebi, hem çekirdeği, hem meyvesi, hem yaratılış neticesidir. Kâinatın özünde var olan Nûr-ı Muhammedî, mebde ve müntehayı birleştirmektedir. Nursî diyor ki; *“Şu gördüğün büyük âleme büyük bir kitab nazarıyla bakılırsa, Nûr-u Muhammedî (A.S.M.) o kitabın kâtibinin kaleminin mürekkebidir. Eğer o âlem-i kebir, bir şecere tahayyül edilirse, Nûr-u Muhammedî hem çekirdeği, hem semeresi olur. Eğer dünya mücessem bir zîhayat farzedilirse, o nûr onun rûhu olur. Eğer büyük bir insan tasavvur edilirse, o nûr onun akli olur. Eğer pek güzel şaşaalı bir cennet bahçesi tahayyül edilirse, Nûr-u Muhammedî onun andelibi olur. Eğer pek büyük bir saray farzedilirse, Nûr-u Muhammedî o Sultan-ı Ezelî’nin makarr-ı saltanat ve haşmeti ve tecelliyat-ı cemalîyesiyle âsâr-ı san’atını hâvi olan o yüksek saraya nâzır ve münadi ve teşrifatçı olur. Bütün insanları davet ediyor. O sarayda bulunan bütün antika san’atları, hârikaları ve mu’cizeleri tarif ediyor. Halkı o saray sahibine, sâni’ine iman etmek üzere cazibedar, hayret-efza davet ediyor.”* (Nursî 1990: 116)

3. MUHYÎ ve HAKİKAT-İ MUHAMMEDİYYE

Muhyî, bir ağaç tahayyül ederek evreni hayalindeki o ağaca benzetir. Ağacın çekirdeği Hak, Hakâyikü'l-hakâyık ve “Hakikat-i Muhammediyye”yi; gövde, dal, budak ve yaprakları “âlem”i; meyvesi ise “insân-ı kâmil”i temsil eder. Meyvenin içinde de yine Hakikat-i Muhammediyye gizlidir. Dolayısıyla âlemin özü ve neticesi, sebep ve müsebbebi Hz. Muhammed’in maddî ve manevî şahsiyetidir.

Şâir, Muhyîddîn ibni Arabî'nin eflâk ve sülûk muhtevalı tasavvufî *Cihân-nümâ* eserine şeyh Bâyezid-i Rûmî'nin bir nazire yaptığını, kendisinin de bu eserleri örnek alarak, "Nûr-ı Muhammedî" ve "Hakikat-i Muhammediyye"nin "*taayyün-i evvel*"de zuhurunu yirmi sekiz mertebede izah eden bir dâire çizdiğini her bir dairenin bin anlama geldiğini ifade eder. Yaratılan bu yirmi sekiz bin âlemin mayasında Hakikat-i Muhammediyye sırrı gizlidir.

Muhyî, bu *Cihân-nümâ* dâiresinin şerh ve izahı mahiyetinde "Hakikat-i Muhammediyye", "Nûr-ı Muhammedî" "Nûr-ı Nübüvvet" başlıklı şiirler yazmış, *Devâ'irü'l-Ma'ârif*, *Temsîl-i Şecer* ve *Cihân-nümâ* adlı risalelerinde bu şiirlere yer vermiştir. Şâir, adı geçen eserlerinde çeşitli çizimler ve şiirlerle Hak nedir? Âlem nedir? Âdem nedir? sorularına cevaplar aramaktadır. Ortaya koyduğu fikirleri başta Kur'an ayetleri olmak üzere Hadîs-i Kudîsî, Hadîs, enbiya ve evliya sözleri, keşif ehlinin düşünceleriyle ispatlama yolunu tercih etmekte, kendi yorumlarını da çoğu zaman manzum ifade etmektedir. Muhyî, âlemin yaratılış merhalelerini şekiller çizerek anlattığını, âyet ve hadislerle ispatladığını, rubâî ve kasîdelerle tekml ettiğini bir şiirinde şöyle ifade eder:

Bidâyet 'âleminden tâ nihâyet
Merâtib fehm ola şekl oldı îrâd

Olup her biri âyât ile işbât
Hadîs üzre uruldı şekle bünyâd

Kaşâyid birle eşkâliñ beyânı
Rubâ'îyle olundı ekşeri yâd (MDM 104b, MTŞ 19a)

Şâir, "*Temsîl-i der-Beyân-ı Hakk u 'Âlem u Âdem İnest*" başlıklı aşıya ilk üç beyti alınan bir şiirinde; Hak, âlem ve âdemin varlık sahnesindeki tezahürlerini, ağaç sembolizmi ve çekirdek, dal, budak ve meyve benzetmesiyle anlatmıştır:

Bilmek isterseñ mişâlin 'âlemüñ
Hem Hakk' uñ dahı şol ibni âdemüñ

Toğmı sen Hakk menziline ço şehâ
Ağaç olması nazîri 'âlemüñ

Yemişi sensin eyâ şâhib-nazar
Zâyî' itme 'ömrüñi artur demüñ (MTŞ 2b, MDM 130b)

Muhyî, eserlerinde *Hakikat-i Muhammediyye*'yi açıklayan *Dâ'ire-i Cihân-nümâ* hakkında birbirine benzer izahlar yapmış, ardından *Nûr-ı Muhammedî*'yi şiirlerle yorumlamıştır. *Devâ'irü'l-Ma'ârifte* Şeyh Muhyîddîn ibni

Arabî'nin "Dâ'ire-i Cihân-nümâ"larını örnek alarak bir dâire çizdiğini ifade eder. "Hazerât-ı Hams" diye adlandırdığı bu dâire içinde yirmi sekiz harf¹¹, yirmi sekiz menzil¹² tasarlamış ve âlemin başlangıcından sonuna kadar, başta Hakikat-i Muhammediye olarak, yaratılan yirmi sekiz bin âlemi bu dâirelerden hareketle izah etmeye çalışmıştır. *Temsîl-i Şecer* ve *Cihân-nümâ'da* aynı muhtevayı farklı üslûplarla tekrarlamıştır. Muhyî, Cihân-nümâ ve Hakikat-i Muhammediyye hakkında üç eserinde mensur olarak birbirine benzeyen şu açıklamaları yapmaktadır:

"... Dâ'ire-i Cihân-nümâ ki zikr olındı, Şeyh Muhyiddîn hazretlerinüñ -rahmetu'llâhi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten-anlaruñ Dâire-i Cihân-nümâ'larına binâ'en fakîr dağı hazerât-ı hams üzre bir dâ'ire vaz' eyleyüp 'âlem-i bidâyetden 'âlem-i nihâyete değîn yigirmi sekiz harf ve yigirmi sekiz menzil üzre ve yigirmi sekiz biñ 'âlem ki halk olunmuşdur, mebnâ-yı 'âlemüñ mebde'i ki Hakikat-i Muhammediyye vâkı' olmuşdur, mezkûr dâ'ire içinde aşl üzre zikr olunur." (MDM, A-1724, v.118b)

"...Dâ'ire-i Cihân-nümâ ki zikr olındı, Şeyhü'l-muḥakkıkîn Şeyh Muhyiddîn -kuddise sirruhu'l-'azîz- anlar bir dâ'ire vaz' idüp lâ ta'ayyün, ta'ayyün-i evvel, ta'ayyün-i şânî yigirmi sekiz mertebe yigirmi sekiz ism yigirmi sekiz harf üzre her birin biñ mertebe farz idüp yigirmi sekiz biñ 'âleme işâretdür ki dâ'ire dâ'ire içinde tertîb üzre zikr olunur. Aşl ki zât-ı Hak'dur, esâs ki mazhar-ı Hak'ğa göre Nûr-ı Muhammedî vâkı' olmuşdur. Hakikat-i Muhammediyye dirler, Dâ'ire-i Cihân-nümâ'da tertîb üzre zikr olunur. Bu fakîrü'l-hakîr dağı Dâ'ire-i Cihân-nümâ'yı hazerât-ı hams üzre yigirmi sekiz mertebe yigirmi sekiz ism yigirmi sekiz harf yigirmi sekiz menzil üzre şekl eyleyüp yigirmi sekiz biñ 'âleme binâ'en mebnâ-yı 'âlemüñ mebde'i ki Hakikat-i Muhammediyye vâkı' omışdur, mezkûr Dâ'ire-i Cihân-nümâ'da tertîb üzre zikr olunur." (MTŞ 11a-11b) "Ve Dâ'ire-i Cihân-nümâ ki hazerât-ı hams üzre şekl olındı, denilmişdi. Merhûm Şeyh Bâyezîd-i Rûmî -kuddise sirruhu'l-'azîz- anları bir dâ'ireye vaz' eylemişlerdür. Hazerât-ı hams tertîbi üzre dâ'ire içinde zikr olunur." (MTŞ 13b)

"Ve ba'dehû ba'zı dâireler ḥâtıra ḥuṭûr idüp ḳalbe lâyiḳ oldu ki merhûm şeyḫü'l-'arîfîn Şeyh Bâyezîd-i Rûmî kuddise sirruhu'l-'azîz bir nice dâireler vaz' eylemişlerdür eflâke ve sülûke müte'allıḳ. Cümleden biri dâire-i Cihân-nümâ'dır ki şeyḫü'l-muḥakkıkîn Şeyh Muhyiddîn-i 'Arabî hazretlerînüñ rahmetüllâhi 'aleyhi rahmeten vâsi'aten Dâire-i Cihân-nümâlarına nazîre eylemişlerdür. 'Âlem-i bidâyetden tâ 'âlem-i nihâyete değîn yigirmi sekiz mertebedür ki yigirmi sekiz biñ 'âleme işâretdür ve yigirmi sekiz biñ 'âlem ki halk olunmuşdur mebnâ-yı 'âlemüñ mebde'i ki Hakikat-i Muhammediyye vâkı' olmuşdur mezkûr dâire-i Cihân-nümâ'da derc olunmuşdur." (MCN, 06 Mil. Yz. 2643/2, 7b)

¹¹ Dâ'ire-i Cihân-nümâ'daki yirmi sekiz harf: "Hemze, he, 'ayn, ḥa, ḡayn, ḥı, fe, te, cim, şın, ye, şad, lam, nun, ra, ṭı, dal, te, zel, sin, dad, zı, âe, zel, nun, be, mim, vav." (TŞ 11b)

¹² Dâ'ire-i Cihân-nümâ'daki yirmi sekiz menzil: "'Aḳl-ı kü'l, ṭabî'at-i küllî, cevher-i heyûlâ, şekli-i küllî, cism-i küllî, 'arş, kürsî, felek-i burûc, felek-i menâzil, felek-i zuḫal, felek-i müşterî, felek-i mirrîḫ, felek-i şems, felek-i zühre, felek-i 'uṭarid, felek-i kamer, küre-i nâr, küre-i hava, küre-i mâ, küre-i arz, ma'deniyyât, nebâtât, ḥayvânât, melek, cin, insân, insân-ı kâmil." (TŞ 11b)

Şekil-1'in muhteviyâtı:**1.MERTEBE:** *Mertebe-i İtlâk* (Ehâdiyyet makamı)1.1.*Lâ taayyün*, Mertebe-i Ulûhiyyet.., Mertebe-i 'Amâ..1.2. *Taayyün-i evvel*, Mertebe-i Muhabbet, (Hicâbu'l-azamet..), Esmâ-i zât: Allah, Rab..1.3.*Taayyün-i sâni*, Mertebe-i Vâhidiyyet (en-nefsü'r-Rahmânî..) Esmâ-i sıfât: el-Hayy, el-Kahhâr..**2.MERTEBE:** Hazret-i Gayb-ı İzâfi (Âlem-i ervâh, rûhlar âlemi)**3.MERTEBE:** Hazret-i Misâl-i Mutlak (Âlem-i misâl, melekût âlemi)**4.MERTEBE:** Hazret-i Âlem-i Şehâdet (Âlem-i şehâdet, mülk âlemi)**5.MERTEBE :** Hazret-i İnsân-ı Kâmil (İnsân-ı kâmil, Âlemü'l-câmî, insan ism-i Câmî'ye mazhardır.)

Lâ taayyün: "Ehadiyyet" mertebesi olan bu mertebeye "Amâ" da denir. Sırf Zât mertebesidir. Bu mertebe Allah Teâlâ'nın künhü ve hakikatidir, bunun üstünde bir mertebe yoktur. Bu mertebenin vasıfları bizlere malum değildir. Allah'ın ilminde sabit, ezeli ve ebedidir. Muhyî, Cihân-nümâ içinde Lâ taayyün dâiresi çizer ve şu açıklamayı yazar: "Mertebetü'l-hüviyyet, münkaṭı'u'l-vidcân, meskûtü 'anh, münkaṭı'u'l-işârât, ğaybu hüviyyet, ğaybu'l-ğuyûb, ezeli'l-ezâli'z-zât, es-sâriḥu'l-vücûdî'l-baḥti't-ta'ayyünî'l-kâfûrî, mechûlü'n-na't ve ğayb-ı haḳîkatdür ki "ve hüve mâ fi 'ilmi'llâhi te'âlâ sâbitün fihi ezelen ve ebedâ" (MTŞ 13a, MCN 36b)

Taayyün-i evvel: Ehadiyyet ve vahidiyyetin menşei olup "vahdet" mertebesi ve muhabbet makamıdır. Aşkın tezahür yeridir. Zuhur ve butunu birbirine bağlar. Ev ednâ makamıdır. İlk taayyün de denir ve tecellî-i evveldir. Hakikat-i Muhammediyye ve mutlak velâyet mertebesidir. Muhyî, Cihân-nümâ içinde taayyün-i evvel dâiresi çizer ve şu açıklamayı yazar: "Hicâbu'l-azamet, ğâyetü'l-ülâ, el-vücûdu'l-muṭlaḳ, ridâ'ü'l-kibriyâ, tecelli-i evvel, daḳîka-i 'aşkıyye, 'ilmü'l-muṭlaḳı'l-vâḥide, el-haḳîkatü'l-meşe'i'l-eḥadiyyeti ve'l-vâhidiyyet, ve müntehiyü'l-ednâ ve't-tedâni'l-berzahıyyeti'l-kübrâ, El-haḳîkatü'l-Muḥammediyye mertebetü'l-velâyeti'l-muṭlaḳati, maḳâm-ı ev ednâ, er-râbiṭatü beyne'z-zuhûr ve'l-butûn. (MTŞ 13a, MCN 36b)

Taayyün-i sâni: "Vâhidiyyet" mertebesidir. İkinci tecellî anlamına gelir. Âlem-i ceberût olup "İnsân-ı kâmil" mertebesidir. Muhyî, Cihân-nümâ içinde taayyün-i sâni dâiresi çizer ve şu açıklamayı yazar: "en-nefsü'r-rahmânî, et-tecelliyü's-şânî, ḥazretü'l-ulûhiyyet, ḥaddü'l-keşret, ma'denü'l-keşret, menşe'ü's-süy, kâbiliyyetü'z-zuhûr, 'âlemü'l-ceberût, ḥazretü'l-esmâ ve's-şifât, zâhirü'l-vücûd, zâhirü'l-ilm, felekü'l-hayât, ḥazretü'l-cem'î'l-vücûd, müntehiyü'l-ğâyât, mertebe-i vâhidiyyet." (MTŞ 13a, MCN 36b)

Muhyî, başta Kur'an ve hadisleri delil göstermek suretiyle âlemin özünde var olan bir gerçekliğe, Hakikat-i Muhammediyye'ye dikkat çekmektedir. O, Muhyiddin İbni Arabî ve Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'nin çizdiği dâireleri geliştirmiş ve yeni dâirelerle "taayyün" meselesini açıklamıştır. Tasavvufçulara göre *taayyün-i evvel*, makam-ı

muhabbet olup Nûr-ı Muhammedî'nin menşeyidir. Mutasavvıfların bu "taayyün-i evvel" yorumunu yeniden ele alan Muhyî meseleyi şöyle izah eder:

"Pes tohm ki Hâk meşâbesindedür denilmişdi. Farazâ bir çekirdegi defn eylesen ol bir yeşilce şâh belürür. Hâdîs-i kudsîdür ki "*Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en u'rafe*"¹⁴ diyü buyurmuşdur. Ta'ayyün-i evveldür ki Nûr-ı Muhammedî vâkı' olmuşdur. Kemâ kâle -aleyhi's-selâm- "*Evvelü mâ ḥalaḳa'llâhu nûrî*"¹⁵ diyü buyurmuşdur. "Ḥicâbu'l-'azamet" vâkı' olmuşdur ki Eḫadiyyet'le Vâḫidiyyet'üñ menşe'i olup zuhûrla buḫûna râbiḫa olup tecelli-i evvel dirler. Esmâ-i zât zuhûr eylediği ḫayṣiyyetden "*fe ḫalektü'l-ḫalka li u'rafe*"¹⁶ ma'nâsına işâretdür. Kemâ kâle -aleyhi's-selâm- "*İnna'llâhe ḫaleḳa nûrî min nûrihî*"¹⁷ diger li-ḳavlihî -aleyhi's-selâm- "Ene mina'llâhi ve'l-menûne minnî"¹⁸ diyü buyurmuşdur." (MTŞ 12b)

Dîvân şairleri, genelde Hz. Muhammed'i, özelde Nûr-ı Muhammedî'yi konu alan na't türünde kasîdeler kaleme almışlardır. Bazı divan şâirleri şiiirlerin çoğu na'tlardan oluşan dîvanlar tertip etmiş (Rizâyî gibi), bazıları da medhiyelere na't türü şiiirlerle başlamayı tercih etmişlerdir (Esad-ı Bağdâdî gibi). Meselâ, *Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı*;

"Fûrûḡ-ı ḫüsnüñi nûrından îcâd eylemiş Mevlâ

Cemâlüñ reşk-i naḳş-ı kilik-i Bihzâd eylemiş Mevlâ" (Kadioğlu 2008: 1)

beytiyle başlar. Esad, Nûr-ı Muhammedî hakikatini sanatkârane bir üslûpla dile getirmiştir. Yukardaki beyitte Esad, dünyaca ünlü ressam Bihzad'ın ruhsuz ve nursuz resimleri ile Allah'ın sanatını mukayese etmekte, Allah'ın kendi rûhundan yarattığı Muhammed (a.s.)'in nûranî güzelliği karşısında Bihzad'ın kaleminin acizliğine dikkat çekmektedir. Aynı hakikati Muhyî, daha sâde bir dil ve daha basit bir üslûpla şöyle ifade etmektedir:

Yaratdı Aḫmed'üñ nûrın zuhûr idüp ola insân

Pes ol yüzden zuhûr ide biline kendüsi sultân (K2-1)

Yaratdı nûrını evvel münevver olmağa ekvân

Zuhûr itmege 'âlemde nice eşkâl ile elvân (K3-1)

Muhyî, Cihân-nümâ dâirelerinden "taayyün-i evvel" dâiresini açıklamak için "Hakikat-i Muhammediyye", "Nûr-ı Muhammedî" ve "Nûr-ı Nübüvvet" başlıklı üç kaside yazmıştır.

1.KASÎDE (K1): "Hakikat-i Muhammediyye" kasidesi kırk bir beyittir. Aruzun *Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Mısra sonlarındaki "*İnsânsın, kânsın, cânsın, sultânsın, 'irfânsın...*" kelimelerindeki "ân" sesleri kafiye, "-sın" ekleri redifi oluşturmaktadır.

¹⁴ "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim..." (Hadîs-i Kudî)

¹⁵ "Allah, ilk önce benim nûrumu yarattı." (Hadîs)

¹⁶ "...bilinmek için varlıkları yarattım." (Hadîs-i Kudî)

¹⁷ "Şüphesiz ki Allah, benim nûrumu kendi nûrundan yarattı" (Hadîs)

¹⁸ "Ben Allah'tanım, insanlar da bendendir." (Hadîs)

Matla‘:

*Bu hakikatden dem urduñsa bugün insânsın
Lâ ta‘ayyünden zuhûruñ añlar iseñ kânsın*

Beytü’l-kasîd:

*Bir hakikatden zuhûr itdi bu cümle mümkinât
Mazharı insân olupdur hoş ulu bürhânsın*

*Hzret-i insân-ı kâ mildür ki insândan murâd
Kâmile irüp kemâle irmeseñ hayvânsın (9-10)*

Mahlas

Muhyî bildürdi saña bu sırrı çünkim Bâyezîd
Aldanup qalma hevâya geç yüri mihmânsın

Makta‘:

*Her birin bir lu‘b ile bu halk-ı ‘âlem oynadup
Hoqqabâzuñ hoqqasında sen bugün pinhânsın*

“Hakikat-i Muhammediyye” kasîdesinin muhtevâsı:

Hakikat-i Muhammediyye bir sırdır. Bu sırta vâkıf olan insandır. Bu hakikat gizli bir hazine olan ve tarif edilemeyen “lâ taayyün” mertebesinden zuhur etti. Bu hazinenin kilidi insandadır. Lâ taayyünden sonra varlık mertebeleri taayyün-i evvel ve taayyün-i sânidir. Rûhlar âlemi ikinci mertebedir. Gayb-ı izafî yani rûhlar âleminde can vücuda geldi. Bu âlem akl-ı küllî, nefis-i küllî, esma ve sıfatın mazharıdır. Mazhar-ı zât olan imâm-ı mübîn, mazhar-ı esmâ olan kitâb-ı mübîn ve levh-i mahfuz bu âlemedir. Bu mertebeyi okuyup anlayan ârif olur. Üçüncüsü âlem-i misâl, melekût âlemdir. Misâl âlemi bütün tabiatlerin, şekillerin, cisimlerin zuhur yeridir. Arş-ı kürsî ve hebâ (hakâikü’l-hakâik) hepsi bu âlemedir. Dördüncüsü âlem-i şehâdet, mülk âlemdir. Yirmi sekiz harfin mazharı olup açılımı yirmi sekiz bin âlemdir. İlimde rusuhiyet kazanan bu âlemlere girebilir. Arşa ve kürse sığmayıp mümin kulun kalbine sığan hakikat budur. Bütün mevcudat bu hakikatten ortaya çıktı. Bu hakikati anlamak da sadece insana nasip oldu. Beşinci insân-ı kâmil mertebesidir. Muhyî bu hakikati bir beytinde şöyle açıklar: “Hzret-i insân-ı kâ mildür ki insândan murâd/ Kâmile irüp kemâle irmeseñ hayvânsın” burada insan derken insan-ı kâmil murad edilmiştir. Adı kâmil olup kendisi kemâle ermeyen insan olamaz. Kemâle eren ulvî âlemlere yükselir, eremeyen süflî âlemde kalır. Kâmil insân, âlâ-yı illiyî ve esfel-i sâfilîn sırrını çözebilen insandır. “Men ‘arefe” de önemli bir sırdır. Kendini bilen Rabbini bilir. “**Muhyî** bildürdi saña bu sırrı çünkim Bâyezîd/ Aldanup qalma hevâya geç yüri mihmânsın” beytinde ifade edildiği gibi Muhyî, bütün bu sırrları Şeyh Bâyezîd’den feyz alarak yazmıştır.

KAŞİDE-İ HAQİKAT-İ MUHAMMEDİYYEDİR Kİ DÂİRE-İ CİHÂN-NÜMÂYI BEYÂN İDER *

- Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün*
1. *Bu haqîkatden dem urduñsa bugün insânsın¹⁹*
Lâ ta'ayyünden zuhûruñ²⁰ añlar iseñ kânsın²¹
 2. *Lâ ta'ayyünden ta'ayyün evvel oldı şâniden*
Ğayb izâfî zâhir oldı bildüñ ise cânsın
 3. *Bu haqîkatdür ki ervâhuñ olupdur mebde'i*
Mebde'i bilüp me'âdi añlasañ sultânsın
 4. *'Aql-ı küllî nefs-i küllî mazhar-ı zât u şifât*
Levh-i Mahfûz üzre görüp okusañ 'irfânsın
 5. *Tab'-ı küllî vü hebâ vü cism-i küllî şekl-i kül*
'Arş-ı kürsiden mişâl-i muṭlak içre kânsın
 6. *Hem mişâl içre ma'iyyetden²² görürseñ naḳzı da*
Qâbiliyyetdür ki şânuñda neyise ânsın
 7. *Hazret-i 'âlem şehâdet mazharı 'işrûn heşt*
Her biri biñ 'âlem oldı ṭalagör 'ummânsın
 8. *Şıgmadı pes 'arş u kürse şıgdı insân qalbine*
Ne 'aceb deryâ-y-imişsin baḫr-ı bî-pâyânsın
 9. *Bir haqîkatden zuhûr itdi bu cümle mümkinât*
Mazharı insân olupdur hoş ulu bürhânsın
 10. *Hazret-i insân-ı kâmindür ki insândan murâd*
Kâmile irüp kemâle irmeseñ ḫayvânsın
 11. *'Âlem-i 'ulve 'urûc itdüñ irerseñ kâmile*
İrmez iseñ 'âlem-i süflide pes 'üryânsın
 12. *'Âlem-i ervâḫ ile me'nûs olursañ gam yime*
Ğâlib oldı-y-ise nefsüñ anda sen ḫayrânsın
 13. *'Âlemüñ naḳşın temâşâ eyleyüp naḳkâşını*
Añlayup iz'ân iderseñ şâhib-i vicdânsın
 14. *İşbu 'âlemden nazar kılduñsa bâb-ı ḫikmete*

* K1, MDM 117a, MTŞ 12a, MCN 8a. Başlık: **KAŞİDE DER-BEYÂN-I DÂİRE-İ CİHÂN-NÜMÂ** MTŞ, **NAZM** MCN. (Muhyî, *Cihân-nümâ* adlı eserine bu kasidenin sadece on bir beytini almıştır. Metinde Cihân-nümâ'daki 11 beyit italik yazılmıştır. Kasidenin beyit sayısı MDM'de 41, MTŞ'de 40, MCN'da 11'dir.

¹⁹ Redif: -suñ MTŞ

²⁰ zuhûruñ: zuhûrın MDM

²¹ kân: şân MDM, MCN

²² ma'iyyet: muḳayyet MDM

- ‘İlletin her hastenüñ bilmekde pes Loqmân’sın
 15. “Men ‘aref” sırrını sen nefsüñde añlarsañ bu gün
 Pes Haq’ı bildüñ haqîkat emrine fermânsın
 16. Hazret-i Haqq’uñ rızâsın gözleyüben dâ’imâ
 Zikr idersen hâliki nefsüñde pes şükrânsın
 17. Cennetü’l-a‘mâle irdüñ sa‘y idüben cidd ile
 Hûr-ı ‘în içre cinâna hükme şan rıdvânsın
 18. İmtisâl itmeyüp emre bilmedüñse rabbüñi
 Naqd-ı ‘ömri zâyî‘ itdüñ hazrete ‘ işyânsın²³
 19. ‘Âlim oluben ‘amel itmezseñ işbu ‘ilm ile²⁴
 Pes ‘amelsiz ‘ilm ile iblîs ile yeksânsın
 20. Çün ‘ibâdet itmege halk itdi hazret pes seni
 İtmeyüp bu deyr-i köhnüñ tâlibi ruhbânsın
 21. Put idinmişsin hevâñı fikr ü zikrüñ hep hevâ
 Bilmedüñ Haq hazretin pes ni‘meti küfrânsın
 22. Dürlü dürlü fikr ile virdüñ hevâya kendüñi
 Toñgun olmuşsin hevâ-y-ile ‘aceb yañdânsın
 23. Aldanup bu dünyeye şatduñ metâ‘-ı ‘ömri sen
 Fâ’ide itdüm şanuben şâd olup handânsın
 24. Göz açup yumdukça gelmez dañı âñir olsa ‘ömr
 Fehm idemezseñ bu sırrı pes katı nâdânsın
 25. Şûre düşse baldıran ef‘îye düşse zehr olur
 Luţf-ı tab‘iñ gûşına dürr olmağa nîsânsın
 26. Soralar mişkâl-i zerre hayr iderseñ şerriñi
 Bilmege a‘mâliñi vezn idegör vezzânsın
 27. Eyle tut mañkûmuñ oldı hükme idesin şark u garb
 Şâhib-i seyf oluben ya Hüsrev-i hâkânsın
 28. Geyüben egnine pes aţlas ser-â-serden libâs
 Kırmızı geymiş şakâyık gibi şan nu‘mânsın
 29. Zâhirüñ ma‘mûr idüben bâtınıñ olmuş harâb
 Kibr ü ‘ucb ile müzeyyen içi boş vîrânsın
 30. Ekl ü şûrb ile file döndürdüñ işbu cismüñi
 Gâfil olma key şaşkın nefsüñ için kılbânsın

²³ 18b: -MTŞ²⁴ 19a: -MTŞ

31. Pes gîdâ-yı rûh ile ‘ulvî temâşâ itmeyüp
Nefse uyuben gezersin saña sen sekbânsın
32. Bir kapudan girüben geçdüñ birinden pes yine
“İrci’î” didükde göçdüñ eyle tut kervânsın
33. Rûha hem-râh olmayup uyduñ hevâ-yı nefse sen
İremezsın menzile atlu degül yayansın
34. İftihâr itme yüri geç bu hevâdan dön Hâk’a
İşbu nâmûs ile ‘ârî oda ur²⁵ kim yansın
35. Bu vücûduñ şehri şal yüri fikrûñ câhına
Rûhî sultân eyledüñ şan Yûsuf-ı Ken‘ân’sın
36. ‘Ömrüñüñ sermâyesini virdüñ uş cân nağdine
Vezn için a‘mâl-i hüsne keffe-i mîzânsın
37. ‘Âlem-i vahdetden ayru olduñçün rûz şeb
Hüzn idüp Ya‘kûbveş tâ şubha dek giryânsın
38. Şol yüzi gül gönca-leb maḥbûb-ı ‘âlemden bugün
Ayru düşmiş bülbül-i şûrîdeveş efgânsın
39. ‘Âlem-i bu‘da bıraktı seni işbu iftirâk
Ney gibi feryâd idersin dâ’imâ nâlânsın
40. **Muhyî bildürdi saña bu sırrı çünkim Bâyezîd**
Aldanup kalma hevâya geç yüri mihmânsın
41. Her birin bir lu‘b ile bu halk-ı ‘âlem oynadup
Hoḫkabâzuñ hoḫkasında sen bugün pinhânsın

2.KASİDE (K2): “Nûr-ı Muhammedî” başlıklı kasîde elli yedi beyittir. Aruzun *Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün* kalıbıyla yazılmıştır. Mısra sonlarındaki “insân, sultân, ekvân, ‘unvân, elvân...” kelimelerindeki “ân” sesleri kafiyeyi oluşturmaktadır.

Matla‘:

Yaratdı Aḫmed’üñ nûrın zuhûr idüp ola insân

Pes ol yüzden zuhûr ide biline kendüsi sultân

Beytü’l-kasîd:

Anuñ şânında dinmişdür bugün “lev lâke lev lâke”

Yaratmazdum bu eflâki dimişdür şânına Sübhân

Mahlas:

Toḫuz hoḫkayla şeş mühre uyuben sen de añlarsın

*Bilürsin sırr ile **Muhyî** ne yüzden hoḫkada pinhân*

²⁵ ur: vir MTŞ

Makta‘:

Bu zâhir bâtın esrârın ğidâ-yı rûh idinmişdür

Düşüp vâdî-i hayretde gezer zevk ile pür-hayrân

Muhyî, Nûr-ı Muhammedî kasidelerinde özetle şunları vurgular: “Her cemâl ve kemâl sahibi kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek ister” sırrınca gizli bir hazine olan Allah, bilinmek istedi; zât, esmâ, sıfat ve şuunatına ayna olabilecek kabiliyette olan Ahmed’in nûrunu, evreni ve insanı yarattı. Hak ismi önce Hakikat-i Muhammediyye’de, sonra şahsiyet-i Muhammed’de tecelli etti. Muhammed’in rûhu ebu’l-ervâh (rûhların babası) oldu. O, insanların ve cinlerin peygamberidir. Yaratıcı “lev lâke” diyerek onun yüzü suyu hürmetine mükevvenâtı halk etti. Ay ve güneş onun nûrundan hisse aldı, onun şevkiyle felekler dönmeye başladı. Yazdan, âdeme rûhundan üfledi. Şuunât-ı ilahiyeye mazhar olan Âdem, ebu’l-beşer (insanın babası) vasfıyla zeminin halifesi oldu. O nûrdan hisse alan Yûsuf, güzelliğiyle dillere destan oldu. Nûrunun sırrıyla Nemrûd’un ateşi İbrahim’i yakmadı. Lokmân, o nûrdan feyz alarak ilm-i hikmeti öğrendi. O sırdan hissesiz kalan Nûh’un kavmi büyük tûfanda sulara gark oldu. O’na inananlar kurtuldu. Ulu’l-azm (büyük) peygamber İsâ (as), O’na ümmet olabilmek için göğe yükseldi. O’nun faziletleri saymakla bitmez. Mağara dostu Ebû Bekir O’nun faziletiyle siddîk unvanını aldı. O faziletle müşerref olan Ömer devlet idaresindeki adaletiyle, Kur’anı kitap haline getiren Osmân hayâsiyle, ilmin kapısı Ali şecaat timsali olarak şöret kazandı. İnsanlık onunla kemâle erdi. Getirdiği fermanla insanları ve cinleri saadet-i dâreyne davet etmektedir.

KAŞİDE DER-BEYÂN-I NÛR-I MUHAMMEDÎ-‘aleyhi’s-selâm-*

Mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün mefâ‘ilün

1. Yaratdı Aḥmed’üñ nûrın zuhûr idüp ola insân
Pes ol yüzden zuhûr ide biline kendüsi sultân
2. Maḥabbet iktizâ itdi sevüben eyledi îcâd
Tecellî itdi ol yüzden münevver olmağa ekvân
3. Tecellî evvel ismîdür tecellî şânî resmîdür
Ḥaḳ’uñ ismi ile ismi virüpdür ‘âleme ‘unvân
4. Ebu’l-ervâḥ olup geldi muḳaddem lâ ta‘ayyünden
Zuhûr itdi pes ol yüzden nice eşkâl ile elvân
5. Resûlü’s-ṣaḳaleyn oldı dü ‘âlem meḫari Aḥmed
Cemî‘-i enbiyâ sırrı o durur zübde-i insân
6. Anuñ şânında dinmişdür bugün “lev lâke lev lâke”²⁶
Yaratmazdum bu eflâki dimişdür şânına Sübhân

* K2, MTŞ 14a. “Kaşîde-i Nûr-ı Nübüvvet” başlıklı aynı muhteva, vezin ve kafiyeli şiir MDM’de 19 beyit olup beyitler farklı olduğu için ayrı bir şiir olarak değerlendirildi ve manzumenin tam metni aşağıda verildi.

²⁶ “Lev lâke lev lâke lemâ ḫalaktü’l-eflâk” “Ey Muhammed, sen olmasan âlemleri yaratmazdım” anlamına gelebilecek hadis-i kudsiden iktibaştır.

7. Bugün şems ü kamer anuñ cemâl-i nûrına mazhar
Gice gündüz semâ' eyler anuñ şevkıyla ser-gerdân
8. Ebu'l-beşer olup geldi zuhûr-ı Nûr-ı Aħmed'le
Ki nefh-ı rûh idüp aña şu'ûnı gibi şan Yezdân
9. O vaħdetden zuhûr itdi belürdi cümle-i a'dâ
Kimisi şekl-i insânda gezerler kimisi hayvân
10. Anuñ cediti ki İbrâhîm Ĥalîl'üm didi Ĥağ aña
Oda şaldıqda pes Nemrûd od oldı hem bahâristân
11. Resûl'ün sırrına mazhar düşüpdür 'ilm-i hikmetden
Ĥaber virdi bu eşyânuñ uşûlin fehm idüp Loğmân
12. Anuñ sırrı durur Nûh'üñ ki kavmin bir du'âyile
İtâ'at itmeyenleri o dem ġarğ eyledi tûfân
13. Sefîne ehli gördiler bularuñ ġarğını cümle
Ĥağ'a şükr eyleyüp anlar olurlar cümlesi şâdân
14. Aña ümmet ümîdiyle çıkup İsâ felek üzre
Gözedüp vaqtini durer ulu'l-'azmdan ola a'yân
15. Bu cümle Aħmed'ün fazlın beyân için 'ayân olur
Ki şarğdan ġarba envârı olur pes gün gibi tâbân
16. Ebû Bekr idi ġâr içre anuñ yâr u vefâdârı
O durur ma'deni şıdquñ iki 'âlemde 'âlî-şân
17. 'Ömer ki 'adl ile Ĥağğ'üñ rızâsın gözleyüp dâ'im
Tutardı 'adl vaşfıyla elinde şer' ile mîzân
18. Ĥayâ vaşfı ile mevşûf oluben emr-i Ĥağğ ile
Kelâm-ı Ĥağğ'ı cem' idüp Ĥabîb'ün yâridür 'Osmân
19. 'Alî zâhirde bâtında 'alîm ismine mazhardur
Şecâ'at şâhibi Ĥayder diyüpdür şîr aña Yezdân
20. Hüseyin ile Ĥasan Ĥağğ'üñ rızâsın gözleyüp dâ'im
Şehâdet sırrın aňlayup Ĥağ emrine tutup gerdân
21. Olara kaçd iden la'net özine ihtiyâr itdi
Ĥabîb'ün neslidür yine Yezîd'e la'net-i Mervân
22. 'Aşer için olup Ĥağğ'dan beşâret emr-i Ĥağğ ile
Ziyâde oluben zevkı iderler dâ'imâ şükrân
23. Hidâyet mazharı olup ezelden şânına konmuş
Resûlün sırrın aňlamış ezelde sırr ile Selmân
24. Şîrât-ı müstakîm üzre olan mağbûl-ı Ĥazretdür

- “Velâ tettebi‘u’s-sübül”²⁷ olupdur anlara bürhân
25. “Fe-aḥbebtü”ye mazharsın gele iz‘ân ide nefsin
Düşenler mazhar-ı ‘aşka idemez mekr-i kavm-i cân
26. Pes ‘âşık kendidür ‘aşkı irâdetdür ki ma‘şûka
Virür zevkını ol yüzden nazarla şayd ider cânân
27. İrâdet sırrın añlayup getürdüñse murâd olduñ
Düşerseñ mazhar-ı ‘aşka bugün senüñ durur meydân
28. Olan ḥubb-ı Ḥudâ-y-ile iderler dâ‘imâ zevkı
Maḥabbet nâr-ı şevkıyla iderler cigeri büryân
29. Bu zevkuñ sırrını şunlar ki zevk eyler olar anlar
Nazardan dâ‘imâ anlar görürler ḥişşesin her ân
30. Olardur ḥüsn-i ḥulkiyla olanlar muttaşif yârüñ
Ḥaḳ’uñ vaşfi ile ṭayrân iderler lâ mekân seyrân
31. Olardur cû‘ ile me’nûs oluben şevk-ı zevk ile
Gıdâ-yı rûḥ idüp anlar olurlar dâ‘imâ şeb‘ân
32. Bu zâhir bâṭın ismiyle sa‘âdet sırrın añlayup
Şafâ-yı kalb ile anlar iderler cânını ḳurbân
33. Ḥaḳ’uñ şun‘ını her şeyden muzâhir’dügin añlayup
Bulurlar aşlın eşyânuñ iderler sırrını iz‘ân
34. Olardur mâ-sivâ terkin uruben ḥavf ile Ḥaḳ’dan
Raḥîm ismini ol yüzden yârin keşf eyleye Raḥmân
35. Ḥafîz ismine mazhardur olar dâ‘im Ḥaḳ’uñ zikri
Oları ḥıfz ider ḥaşnâ ḳorur ḥaşnâyı pes sultân
36. Umarum ben de fazluñdan benüm cürmüm nihâyetsiz
Yüzi ḳara geçüp ‘ömrüm olup bir nice gün mihmân
37. Ḳonuḳ umduḡını yimez nöbetdüḡini? yir dirler
“Semi‘nâ” ‘abdiñüz her ne olursa emrine fermân
38. Hele zevkıyla tevḥîdüñ şarâbın nûş idüp ḳanduñ
Buṭûnum sen bilürsin kim getürmişem saña îmân
39. Göñül mir’âtına bir dem teveccühle nazar ḳıldum
Görürüm baḥr-ı ḥayretde delîl oldı baña fermân
40. O ḥayret baḥrınıñ mevci şaluben ṭaşra geldükde
Görürüm baḥr-ı imkânım iderüm ney gibi nâlân
41. Tefekkür baḥrına ṭalup zevâhirden ki seyr itmem

²⁷ “(Sırat-ı Müstakim’den) Başka yollara uymayın.” (6.Enam/153)

- Görürüm mâ-sivâ ehli gezerler ekşeri ‘üryân
42. Olar Hâk sözini hergiz işitmezdin beyân itsek
Bu dünyâ fikrinüñ şuglı oları eylemiş sekrân
43. Şerî‘at hâblına muhkem yapışmamış hâlâş ola
Bu hubb-ı mâ-sivâsıyla iderler şehrinî vîrân
44. Şular ki ‘iş ü ‘işretle ola maqbûlî şeytânüñ
Bile dâhil olup nâra olalar anda pes yeksân
45. Bu gün şeytân ile her kim muķârîn oldise yarın
Caħîm içre ebed alup ideler gözlerin giryân
46. Kimi manşib hevâsıyla yeler yüpürür ortada
Kimi zevk u şafâ üzre olur birbirine yârân
47. Kimi fitne fesâd ehli gezer bu ortalık yerde
Varup cem‘ olıcaķ halkı urur birbirine hâķân
48. Kimi beglik hevâsıyla özin a‘lâda fikr eyler
Göre kendüsini anda gide pes at ala yayan
49. Tükendi mâye-i ‘ömrüñ ilinden gitdi ser-mâye
Bu ğaflet niceye degdür saña şabr eylemez devrân
50. Nice bir yıl gibi bilüp gezersin nefsuñ ardınca
Seni sen yerine oyup olupdur kendüsi sekbân
51. Özüñ kırtarmağa bir pîr elinden kıl inâyet kıl
Senüñ derdüñ devâsına olar atındadur dermân
52. Virür feyzini anlar alan t̄aliblere her dem
Alan cevher durur feyzi şu bârân gibi şan nîsân
53. Şerî‘at sırrınıñ zevkı senüñ şevķin ziyâd eyler
Tariķat sırrın añlayup olursın dâ‘imâ ğandân
54. Şerî‘at hâblına muhkem yapışanlar tariķatden
Hakîķat sırrın añlayup olurlar Aħmed’e ğayrân
55. Şirât-ı mustakîm üzre olursın şevķ u zevk ile
Tamâm şer‘a itâ‘atle olursın sen dağı ‘irfân
56. Tokuz ğoķķayla şeş mühre uyuben sen de añlarsın
Bilürsün sırr ile **Muhyî** ne yüzden ğoķķada pinhân
57. Bu zâhir bâtın esrârın ğidâ-yı rûğ idinmişdür
Düşüp vâdî-i ğayretde gezer zevk ile pür-ğayrân

3.KASİDE (K3): “Nûr-ı Muhammedî” başlıklı kasidenin bazı mısra ve beyitlerini aynen içine alan, aynı vezin ve kafiyede ikinci kasidenin başka bir versiyonudur. “Nûr-ı Nübüvvet” başlıklı kaside on dokuz beyittir. Aruzun

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Mısra sonlarındaki “ekvân, elvân, ‘unvân, Furkân...” kelimelerindeki “ân” sesleri kafiye oluşturmuştur. Muhteva ikinci kasideyle aynı olup Muhÿ, bu şiirde de varlığın başlangıcından sonuna kadar her tarafını kuşatan peygamberlik nûrunu ele alır ve samimi bir inanç üslûbuyla hakikatleri dile getirir.

KAŞİDE-İ NÛR-I NÛBÛVET *

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Yarattı nûrını evvel münevver olmağa ekvân
Zuhûr itmege ‘âlemde nice eşkâl ile elvân
2. Ebu'l-ervâh olup geldi muqaddem lâ ta'ayyünden
İki ‘âlem anuñ için yazıldı şânına ‘unvân
3. Anuñ şânında dinmişdir bu gün “lev lâke lev lâke”
Kelâm-ı haq anuñ şânın beyân itdi gelüp Furkân
4. Resûlü's-şakaleyn oldu iki ‘âlemde pes Aḥmed
Anuñçün halk olunmuşdur vuhûş u tayr u ins ü cân
5. Cemî'-i enbiyâ üzre anı mümtâz idüp Ḥazret
Sevüp anı ḥabîb itdi delîli âyet ü bürhân
6. Ne kim olmuş olacaḥdur aña tafşîl idüp bir bir
Kelâm-ı haq beyân ider oḥu gör sûre-i Raḥmân
7. Olup bu ‘âlemüñ kuḥbı anuñ üzre döner eflâk
Tamâm olunca islâmuñ binâsı devr ider devrân
8. Bugün şems ü kamer anuñ cemâlinden münevverdür
Daḥı ḥüsnünden olmuşdur işidüñ Yûsuf-ı Ken'ân
9. Ebu'l-beşer olup geldi bu ‘âlem mülkine âdem
Ḥalîfe dikdi ekvâna didi kim geliser sultân
10. “Nefahḥtü” sırrı âdemde zuhûr itdügiden âdem
O demde Ḥaḥḥa ḥamd itdi daḥı hiç geçmedin bir ân
11. Ḥaber virdi pes esmânuñ uşûlinden hemân ol dem
Melekler işidüp cümle ḥalurlar vâleh ü ḥayrân
12. Didiler cümlesi yâ Rab bizim hiç ‘ilmimiz yokdur
Bu insân imiş ilmüñe müzâhir düşen ‘âlf-şân
13. Olanlar Aḥmedî-meşreb düşüpdür câmi'a mazḥar
Anuñçün ‘ilm-i ḥikmetden ḥaber virmiş idi Lokmân

* K3, MDM, A-1724/123a; A-3365/29a

14. Anuñ cecdi ki İbrâhîm urupdur Ka'be'ye bünyâd
Anuñçün nâr-ı Nemrûd'ı Hâlîl'e eyledi bostân
15. Hâlîl İsmâ'il'i kurbân için çaldı bıçak kesmez
Hemân Cibrîl cennetden getürdi bir kebiş kurbân
16. Resûlüñ nûrı ced-be-ced gelüpdür nesli-î Âdem'den
Necatı Nûh olup ol dem anı ğark itmedi Tûfân
17. Bu cümle Aḥmed'üñ fazlın beyân itmege 'âlemde
Ki tâ Aḥmed gelüp daḥı kemâlin buldı pes insân
18. Delîl olubeni itdi delâlet her kim uydise
Fenâ mülkine gelüben olup bir nice gün mihmân
19. Oḳuyup da'vet itdükde bu 'âlem ḥalkını cümle
Sa'âdet ins ü cinniden olupdur emrine fermân

SONUÇ

Muhyî 16.yy'da yaşamış mutasavvıf şâirlerden biri olup Edirnelidir. Hac farizasını yerine getirdikten sonra Edirne'de şeyh Bâyezîd-i Rûmî'ye intisap etmiştir. Hallâc-ı Mansûr (ö.922), Muhyîddin ibni Arabî (ö.1239), Mevlânâ Celaleddin Rûmî (ö. 1273) ve Bâyezîd Halîfe (ö.1516'dan sonra) gibi mutasavvıfların etkisiyle ilmî ve edebî şahsiyeti şekillenmiştir. İbni Arabî ekolünün 16.yy'daki önemli temsilcilerinden biri olan Muhyî'nin vefatı 1539'dan sonradır. Özellikle İbnü'l-Arabî'nin "*Füsûsu'l-hikem*" ve Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'nin "*Sırr-ı Cânân*" mesnevileri Muhyî'nin ilham kaynağı olmuş, onların eserlerinde yer alan ve "*Cihân-nümâ*" dâirelerini önce *Devâ'irü'l-Ma'ârif*, sonra *Temsil-i Şecer* ve *Cihân-nümâ* adlı eserlerinde yeniden çizmiş ve yorumlamıştır. Âlemin yaratılış sırlarını açıklayan ve özetle Hak, Âlem ve Âdem nedir? sorularına cevaplar aranarak çizilen bu Cihân-nümâ dâireleri Muhyî tarafından daha da geliştirilmiştir. Şairin, dâireleri yorumlarken üzerinde durduğu en önemli meselelerden biri "Hakikat-i Muhammediyye"dir. Âlemin varlık sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta sık kullanılan "Ben gizli bir hazine idim bilinmek istedim, bilinmek için varlıkları yarattım" ; "Ey Muhammed, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım" gibi kudsî hadisleri delil gösteren Muhyî, âlemin özünde var olan "Nûr-ı Muhammedî" gerçekliğine de dikkat çekmektedir. Hz.Muhammed'in rûhu ve nûru bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce yaratılmıştır. Dolayısıyla O insanlığın mânevî babasıdır. Muhyî bu hakikatleri "Allah, önce benim nûrumu yarattı"; "Şüphesiz Allah, benim nûrumu kendi nûrundan yarattı"; "Ben Allah'tanım, insanlar da bendendir"; "Âdem toprakla su arasında iken ben peygamber idim" meâlindeki hadisleri delil göstererek ifade etmiştir.

Muhyî, "Hakikat-i Muhammediyye"yi konu alan ve biri kırkbir, biri elli yedi, biri on dokuz beyit olan üç kasîde ve bazı rubâîler kaleme almıştır. Muhyî'ye göre, "Hakikat-i Muhammediyye" bir sırdır. Bu sırta vâkıf olan gerçek insandır. Bu hakikat gizli bir hazîne olan ve tarif edilemeyen "lâ taayyün" mertebesinden zuhur etti. Bu

hazînenin kilidi insandadır. Lâ taayyünden sonra varlık mertebeleri taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni'dir. Rûhlar âlemi ikinci mertebedir. Gayb-ı izafî yani rûhlar âleminde can vücuda geldi. Bu âlem akl-ı küllî, nefis-i küllî, esmâ ve sıfâtın mazharıdır. Mazhar-ı zât olan imâm-ı mübîn, mazhar-ı esmâ olan kitâb-ı mübîn ve levh-i mahfûz gayb âleminde. Bu mertebeyi okuyup anlayan ârif olur. Üçüncüsü âlem-i misâl, melekût âlemidir. Misâl âlemi bütün tabiatlerin, şekillerin, cisimlerin zuhur yeridir. Arş, kürsî ve hebâ (hakâikü'l-hakâik) hepsi bu âlemedir. Dördüncüsü âlem-i şehâdet, mülk âlemidir. Yirmi sekiz harfin mazharı olup açılımı yirmi sekiz bin âlemdir. İlimde rusuhiyet kazanan bu âlemlere dalabilir. Arşa ve kürse sığmayıp mümin kulun kalbine sığan hakikat budur. Bütün mevcudat bu hakikatten ortaya çıktı. Bu hakikati anlamak da sadece insana nasip oldu. Beşincisi insân-ı kâmil mertebesidir. Muhyî bu hakikati bir beytinde şöyle açıklar:

"Hâzret-i insân-ı kâmindür ki insândan murâd

Kâmile irüp kemâle irmeseñ hayvânsın" (K1-10)

Burada insan derken kâmil insan murad edilmiştir. Kâmil olup kemâle ermeyen insan, insan olamaz. Kemâle eren ulvî âlemlere yükselir, eremeyen süflî âlemlerde kalır. Kâmil insân, "âlâ-yı illiyyin" ve "esfel-i sâfilin" sırrını çözebilir. Önemli sırlardan biri de "men arefe"dir. Şairin sülûku içten dışa, enfüsten âfâkadır. Kendini bilen âdemi, âdemi bilen âlemi, âlemi bilen Hakkı bilir. Dolayısıyla kendini bilen Rabbini bilir.

"Muhyî bildürdi saña bu sırrı çün kim Bâyezîd

Aldanup kalma hevâya geç yüri mihmânsın" (K1-40)

beytinde ifade edildiği gibi Muhyî, bütün bu sırları şeyh Bâyezîd'den feyz alarak öğrenmiş ve yazmıştır. Şair, "Nûr-ı Muhammedî" sırrını beyitlerde veciz ifadelerle dile getirmektedir. Gizli bir hazine olan Allah, bilinmek istedi; zât, sıfât, esmâ ve şuanâtına ayna olabilecek kabiliyette olan, sırayla Ahmed'in nûrunu, evreni ve insanı yarattı. Hak ismi ilk taayyünle Hakikat-i Muhammediyye'de, ikinci taayyünle şahsiyet-i Muhammedî'de tecelli etti. Muhabbetten Muhammed'in rûhu hâsıl olup o cevhere ebu'l-ervâh (rûhların babası) dendi. O, insanların ve cinlerin peygamberidir. Yaratıcı "lev lâke" diyerek onun yüzü suyu hürmetine mükevvenâtı halk etti. Ay ve güneş onun nûrundan hisse aldı ve o nurun şevkiyle felekler dönmeye başladı.

Hakikat-i Muhammediyye anlayışı, yaratılışı sevgi ve aşk unsuruna bağladığı için tasavvuf edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sunmuş ve birçok şâire ilham kaynağı olmuştur. Muhyî de bu anlayıştan ilham alarak tasavvufî eserler kaleme almış, ancak henüz yeterince tanınmamıştır. Bu çalışmadan sonra ve tarafımdan hazırlanan ve henüz basımı gerçekleşmeyen "*Temsîl-i Şecer*" adlı eserin yayımlanmasıyla Muhyî ve eserlerinin daha iyi tanınacağını umuyorum.

KAYNAKÇA

- Açık, Turan; Kaçar Mücahit, (2013). "Sultan I. Ahmed'e Sunulan Nur-ı Muhammedî Konulu Bir Eser: Nûr-Nâme" Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Demirci, Mehmet (1983). "Nûr-ı Muhammedî", DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.I, s.239-257.
- Demirci, Mehmet (1997). Hakikat-i Muhammediyye, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c.15, s.179-180. İstanbul: TDV Yayınları.
- Eraydın, Selçuk (1989). "Hakikat-ı Muhammediyye ve İlgili Beyitler", Diyanet Dergisi, XXV/4, Ankara, s. 131-143.
- Güler, Zülfi (2006). "Yunus Emre'nin Nur-ı Muhammedî Anlatımının Türk Yarattığı Destanlarıyla Benzerliği" Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat Üniversitesi, Journal of Social Science Cilt: 16, Sayı: 2, Sayfa: 63-72, Elazığ.
- İltuş, Cüveyriye (2010). *Muhyî ve Cihânnümâsı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Kadioğlu, İdris (2008). *Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı, (İnceleme, Metin, Dizin)* Malatya: Özserhat Yayıncılık.
- Kılıç, Mahmut Erol (1966). *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Meyveci, Asuman (1998). *Bâyezîd-i Rumi'nin Sırr-ı Canan Mesnevisi: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhyî, *Cihân-nümâ* (MCN), Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. 2643/2.
- Muhyî, *Devâ'irü'l-Ma'ârif* (MDM), Milli Kütüphane A-1724-0106.
- Muhyî, *Temsil-i Şecer* (MTŞ), Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi No:22.
- Nursî, Bediüzzaman Said (1990). *RNK'dan Mesnevî-i Nûriye/Habbe*. İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Solmaz, Süleyman (2009). Gülşen-i Şu'arâ (Bağdatlı Ahdî), (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78461/ahdi---gulsen-i-suara.html>) (ET.12.06.2015)
- Topçu, Mümin (h.zl.)(1997). *Dîvân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Türer, Osman (1992). Bâyezîd Halîfe, *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 5, s. 242, İstanbul: TDV Yayınları.

